

3. Dilbilgisi Öğretimi

3.1 Dilbilgisi nedir?

“Dilbilgisi” kavramı üzerine yanlış düşünceler

Palmer (1984: 13-14), “dilbilgisi” kavramının günlük konuşmalarda pek çok şeyi anlattığını dolayısıyla bu konuda pek çok yanlış anlayış bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri, dilbilgisinin sadece “yazı dilini” kapsadığı, sözlü dil için dilbilgisinin geçerli olamayacağı görüşüdür. Buna göre de sadece yazısı olan dillerin dilbilgisi olabilir. Bu yargı, “dilbilgisi” sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığının kaynağı olan Yunanca “grammar” sözcüğünün temelinde “yazmak” eyleminin bulunmasıyla ilgili olmalıdır. Türk dilbilgisi kitaplarında da dili, yazı dili çerçevesinde görme eğilimi halâ gözlenebilmektedir.

Dilbilgisi hakkındaki bir diğer yanlış anlayış, kimi dillerin dilbilgisi olduğu, kimilerinin ise olmadığı görüşüdür. Örneğin, tek seslemlilerden olan Çince dilbilgisel görevler yüklenen sözcükler, ekler yok gibi görünür. Bunun için de Çincenin dilbilgisi olmadığı söylenmektedir. Dahası Türkçe, İngilizce gibi dillerde dilbilgisel işlevler yüklenen sözcük ve eklerle bakılarak bu dillerin dilbilgisi olduğu, hatta birbirlerine göre bu dillerin dilbilgisinin daha zor, daha karmaşık olduğu ya da birinin diğerine göre daha dizgesel, daha dilbilgisel olduğu düşünülmektedir.

Dilbilgisinde “doğru kullanım”, “yanlış kullanım” ya da “iyi kullanım”, “kötü kullanım” ayrımı yapıldığı da görülmektedir. Bu görüş pek çok dilbilgisi kitabında “dilbilgisi kuralları dilin doğru kullanılmasına yardımcı olur” biçimindeki anlatımlarla da yer almaktadır.

Öyleyse “dilbilgisi” diyince neyi anlamamız gerekmektedir?

Dilbilgisini bu tür yanlış anlayışlardan soyutlayarak onun ne olduğunu anlayabilmek için öncelikle dilin insan zihninin bir ürünü olduğu ve bu ürünün çok küçük yaştaki bir çocuk tarafından kısa denilebilecek bir dönemde edinildiği göz önüne alınmalıdır. Dilbilgisi genel olarak *belirli bir dilin dilbilgisel tümcelerini üreten bilgi kümesi* olarak tanımlanmaktadır. Ancak burada dikkati çeken nokta, bu tümcelerin sınırsız sayıda olmasıdır. Yani, dilbilgisi sınırlı sayıda kuralla (ve tabii sınırlı sayıda sözcükle) sınırsız sayıda tümce üretebilen bir niteliğe sahiptir. Öyleyse dilbilgisi içindeki bu bilgi kümesini açıklamak gerekmektedir. Bu bilgiler, tümcelerin nasıl sesletileceğini, bu tümcelerin sözdiziminin nasıl olduğu, bu tümcelerin ne anlama geldiğini belirlemektedir.

genel ve kısıtlayıcı olma

Söz konusu bilgiler, konuşucunun hiç duymadığı, okumadığı ya da bundan sonra belki de hiç duymayacağı, okumayacağı tüm tümcelere, doğru yorumlar getirebilecek ölçüde *genel* olmalıdır; aynı zamanda tüm dilbilgisidışı tümceleri dışarıda bırakacak ölçüde de *kısıtlayıcı* olmalıdır. Çünkü, konuşucu –ona okulda bir bilgi verilmesi de hangi tümcelerin dilbilgisel hangilerinin dilbilgisidışı olduğunu sezgisel olarak bilebilmektedir

üretici ve zihinsel dilbilgisi

Bir dilin sadece ve tüm dilbilgisel tümcelerini üretebilen bir dilbilgisi **üretici dilbilgisi** olarak bilinmektedir. Belirli bir dili bilinçaltında otomatik olarak bilen bir kişi bu dilin üretici dilbilgisini içselleştirmiştir; bu **zihinsel dilbilgisi** olarak adlandırılır.

3.2 Evrensel Dilbilgisi

Chomsky’ye göre insan beyninin karmaşık bir dizge olan dili kısa zamanda eksiksiz bir biçimde edinebilmesi ancak insan beyninde doğuştan var olan ve tüm diller için geçerli olduğu varsayılan **Evrensel Dilbilgisi** (ED) ile olanaklı olabilmektedir.

İlke ve değiştirgenler

ED’nin iki temel özelliği şöyle sıralanabilir:

- (i) ED, bir dilden diğerine değişiklikler göstermeyen ilkeler, kavramlar ve genelceler bütünü içerir.
- (ii) ED tarafından tümüyle tanımlanmamış dillerarası değişiklikler gösteren özellikler de ED tarafından belirlenir. (Haegeman 1994:15)

Öyleyse, insan zihninde sunulan doğal dilin görünümleri olarak tanımlanabilecek **ilke** ve belirlenmiş kesin sınırlarla bir dili diğerinden ayıran yönler olarak tanımlanabilecek **değiştirgen** kavramları insan zihnindeki içgüdüsel dilbilgisinin özellikleridir.

Edim ve edinç kavramları

Dilbilgisinin kullanım boyutunda, dildışı etkenlerden dolayı kişiden kişiye farklılıklar gösteren yanı da yadsınamaz. Ancak dilbilgisi kuramında, dildışı koşullardan etkilenmeyen **ülküsel konuşucu** temel alınmakta ve konuşucunun dili anlama ve konuşma yetisi **edinç**, bu yetinin kullanım boyutunda gerçekleşmesi de **edim** olarak adlandırılmaktadır. Bu

ayrım 1980'lerden sonra, **İçselleştirilmiş dil** (İ-dil) ve **Dışsallaştırılmış dil** (D-dil) olarak görülmektedir (Chomsky 1986a:20). Dilin üretilmiş görünüşlerini kapsadığından **D-dil dilbilimi** zihnin özelliklerinden bağımsız olarak dil örneklerini derlemekte ve sonra da bunların özelliklerini betimlemektedir. Bunun tersine, **İ-dil dilbilimi** bir konuşucunun dil hakkında neler bildiği ve bu bilginin nereden geldiği ile ilgilenmektedir. Dili insan zihninin içsel bir özelliği olarak ele alan İ-dil dilbilimine göre, dil bireyin zihninde/beyninde sunulan bir dizgedir.

Kabuledilebilirlik ve dilbilgisellik kavramı

Dil kuramı her ne kadar edinç düzlemine dayansa da edim düzleminden de tümüyle soyutlanmış değildir. Dil kuramı, dil kullanımı bakımından da tümceleri inceleyerek **kabuledilebilirlik** boyutunda değerlendirmektedir. Buna göre, Chomsky (1957:15)'in ele aldığı (1) tümcesi, **kabuledilemez** görülmektedir.

(1) Renksiz yeşil düşünce uyuyordu

Bunun yanında, doğrudan sezgisel dil bilgisine dayanan kabuledilebilirlik yanında, edinç çalışmalarına özgü olan **dilbilgisellikten** de söz edilmektedir. Buna göre de (2) tümcesi, **dilbilgisidsi** olarak değerlendirilmektedir.

(2) *Düşünceler yeşil renksiz yarın uyuyordular

Edinç bağlamında, dilde üretilmesi olası tümcelerin saptanması ancak dilbilgisinin düzgün ve bozuk tümceleri üretebilecek düzeneğini açıklamakla olanaklı olabilmektedir. Herhangi bir dilde üretililecek tümce sayısı konusunda basit bir gözlem bile yapılsa o dilde sayılarla ifade edilemeyecek ölçüde tümce üretililebileceği görülür. Buna göre, dilbilgisi sınırlı sayıda kural ve sözcükle sınırsız sayıda tümce üretebilen bir dizgedir. Dil kuramı da sınırlı sayıdaki kuralı saptamayı ve açıklamayı amaçlamaktadır.

3.3 Dilbilgisi öğretimi

tarihçe

Dilbilgisi öğretiminin başlangıcı denince akla hiç kuşkusuz Yunanca ve Latince öğretimi gelmektedir. Rutherford 1988'in de belirttiği gibi, 2500 yıl boyunca dilbilgisi öğretimi yabancı dil öğretimi terimiyle aynı anlamda kullanılmıştır. XV. yüzyılda matbaanın bulunmasına kadar Latince öğretiminin sözlü olarak yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde dilbilgisi öğretimi, dilbilgisi kurallarının "şir formlarında sunulması" biçiminde olmuştur (Rutherford 1988:16). Daha sonraları Rönesans ile ulusal dillere ilgi artmaya başlamış, böylece bu dillerin dilbilgileri yazılmış, sözlükleri derlenmiştir. Böylece Latince öğretimi gitgide azalmış, önemini yitirmiştir. Ancak XVIII. yüzyılın Avrupa'sında Latince dilbilgisi öğretimi "ussal bir alıştırmaya dönüşmüş" ve bu dilin dilbilgisi öğretimi "ussal bir disiplin yaratmada ve yaşamın insancılaştırılmasında başarılı bir uygulama sayıldığından, her türlü yüksek öğretimin temelinde" uygulanır olmuştur (Demircan 1990: 150).

yabancı dil öğretiminde dilbilgisi

Dilbilgisi-Çeviri Yöntemi ile birlikte ilk olarak eğitimbilimsel dilbilgisinden söz edilmeye başlanmıştır **Doğal Yöntemler** içinde ve **İşitsel-Dilsel Yöntem**de dilbilgisi öğretiminin önemini yitirdiği görülmektedir. **Bilişsel Yöntem**, dilin yapısı konusunda yeterli bilişsel denetim oluşturabilen bireyin, dil kullanımını kendiliğinden oluşturacağını ileri sürmektedir. Bu yöneme göre, bir dili öğrenmek demek, o dilin sesbilimsel, sözdizimsel ve sözcükbilimsel özelliklerini öğrenmek demektir. Bunun için de, yapıların çözümlenmesi ve incelenmesi gerekmektedir. **İletişimci Yaklaşım**da ise, Chomsky'nin dilbilim kuramının doğallıktan uzak olduğu, buna iletişim ve kültürü birleştiren daha geniş bir bakış açısı kazandırılması gerektiği ileri sürülmüştür. Dilbilgisi öğretimine gerek duymayan **Doğal Yaklaşım**da dilin temelde sözcükten oluştuğu, dilbilgisinin tümceler üretmek için sözcüklerini kullandığı ileri sürülmektedir. Doğal Yaklaşımda "öğrenme" yerine "edinme" temel alınmakta, öğrenme de bilinçli dilbilgisi öğrenimi yoluyla dili kavrama olduğundan, dilbilgisi öğretiminin öğrenciyi edinmeye götürmediği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, dil kullanımında tümceleri üretmek için gerekli olan şey kurallar değil, edinilmiş olan dizgedir.

anadili eğitiminde dilbilgisi öğretimine karşı görüşler

1963'te Braddock, Lloyd-Jones ve Schoer'in yazma becerisine yönelik araştırmalarında dilbilgisi öğretiminin "önemsiz" olduğu, hatta "yazılı anlatım becerisinin gelişmesine zararlı etkisi bile olabileceği" belirtilmektedir (bkz. Stofell 1990). Dilbilgisi öğretimine karşı olanlardan Calkins 1986 da, dilbilgisi öğretimini öğretmenler için "kolaya kaçma yolu" olarak göstermekte, öğretmenlerin dilbilgisinden ötürü yazmaya yeteri kadar zaman ayıramadıklarını dile getirmektedir. Taylor 1986 ise, öğrencilerin yıllar boyunca öğrendikleri dilbilgisinin dil üretiminde onlara hiç yardımcı olmadığı düşüncesindedir.

anadili eğitiminde dilbilgisi öğretiminin tanımlanması

Demirel (1995:84), dilbilgisi öğretiminin amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

- Öğrencinin bilinçaltı dil yapılarını bilinç düzeyine çıkarma ve bunları kullanım alanına getirme,
- Dilin işleyiş düzenini öğrencilere kavratma,
- Öğrencilerin bir iletişim aracı olarak dili doğru ve etkili bir biçimde kullanmalarını sağlama.

Hudson (1992:181-8)'e göre de anadili eğitiminde dilbilgisi öğretiminin gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır:

- Dilsel özsaygıyı, özgüveni oluşturma
- Ölçünlü İngilizce öğretimine yardımcı olma
- Performansı artırmaya yardımcı olma
- Yabancı dilleri öğrenmeye yardımcı olma
- Dilsel ve kültürel hoşgörüyü artırma
- Bilimsel yöntem ve çözümleyici düşünmeyi öğretme
- Dili kötüye kullananlara karşı korunma
- Dil sorunlarını anlamaya yardımcı olma
- Dil hakkındaki genel bilgiyi derinleştirme

dilbilgisi öğretimi konusunda öğretmen görüşleri

Aksan (1993)

Avrupa'nın birçok ülkesinde dilbilgisi öğretimi konusunda öğretmenlerin durumları şöyle sıralanmıştır:

- Öğretmenler dilbilgisini sevmemekte ya da yeterince bilmemektedir.
- Öğretmenler klasik dilbilgisi öğrenmişse modern bilmemekte, modern okumuşsa klasik dilbilgisini bir yana bırakmaktadır.

Aydın (1999)

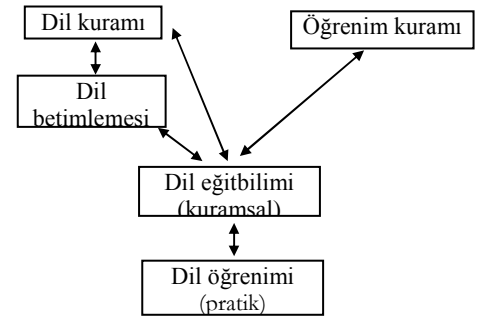
Deneklerin %93.10'unun dilbilgisine önem verdiği ve öğretilmesinden yana oldukları gözlenmiştir. Denekler dilbilgisi öğretiminin gerekçesi olarak en başta "dilbilgisinin dile ilişkin yanlışları azalttığı" ve "öğrencinin yazma becerisini geliştirdiği" görüşlerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin daha sonra belirledikleri gerekçelerden biri de "dilbilgisi öğretiminin zihin gelişimine yardımcı olması"dır. Öğretmenler ayrıca, Türkçe dilbilgisi öğretiminin bir yabancı dilin öğrenilmesine yardımcı olacağı görüşünü belirtmişlerdir. Stoffel 1990'ın ABD için yapmış olduğu çalışmada da benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

eğitbilimsel dilbilgisi

Bir dilin dil öğretimi, yıllık plan tasarımı ya da öğretim gereçlerinin hazırlanması gibi eğitbilimsel bir niyetle tasarlanmış dilbilgisi betimlemesi. Bir eğitbilimsel dilbilgisi şunlara dayandırılabilir:

- bir dilin dilbilgisel çözümlemesi ve betimlemesi
- bir dilbilgisi kuramı, örneğin Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi
- öğrencilerin karşılaşabileceği dilbilgisel sorunlar ya da tüm yaklaşımların bileşimi.

(Richards, 1985)

Çizim 1. Eğitbilimsel dilbilgisi-dil kuramı ilişkisi (Spolsky 1970)

Stern (1983:175) de, kuramsal dilbilime dayalı betimlemelerin dil öğretim ortamına aktarılmasında arada eğitbilimsel dilbilgisi ve **dil eğitbilimi** bulunması gerektiğini belirtmektedir.

Candlin (1973:57)'e göre "eğer, biçimsel dilbilgileri ile sınıf arasında bir süzgece gereksinim olduğu kabul ediliyorsa, eğitbilimsel dilbilgisinin rolü, biçimsel dilbilgilerinin bazıları ile öğrenciler ve özel dil öğretim gereçleri arasında yorumcu olmaktır".

eğitbilimsel dilbilgisi yazımında ele alınması gereken etkenler

Eğitbilimsel dilbilgisi yazımında ne gibi etkenlerin ele alınması ve yukarıda sözünü ettiğimiz kuramsal dilbilgisinin ne kadarının, nasıl uygulanması gerektiği de bir sorun olarak görülmektedir.

Stern (1983:175)'e göre, "eğitbilimsel dilbilgisi doğrudan doğruya bir dil kuramına dayanmak zorunda değildir, başka dilbilimsel etkenler, kısmen de ruhbilimsel ve toplumbilimsel etkenler içeriği belirlemektedir".

Norbitt 1972 de, eğitbilimsel dilbilgisinin sadece dilbilimsel veriler üzerine kurulmadığını, eğitbilimsel ve ruhbilimsel etkenlerin de göz önüne alındığını belirtmektedir.

Bausch (1979'dan akt. Stern 1983), dilbilimle eğitbilim arasında dört tür ilişki olabileceğinden söz etmektedir: doğrudan uygulama, süzgeç, basitleştirme, seçme.

3.4 Evrensel Dilbilgisi ve dilbilgisi öğretimi

ED'nin dil öğretimine katkıları

1957 Kuramından bu yana ED'nin dil öğretimi alanında önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Stern (1983:167), ED'nin 1957 versiyonuna dil eğitilimi bakımından, önem verildiğini ve geleneksel sözdizimine ilginç bir seçenek sunması bakımından 1960'lardan sonra anadili eğitiminde de uygulandığını belirtmektedir.

Roberts (1964)

1957 yılında *Syntactic Structures*'in yayımlanmasından sonra 1964 yılında P. Roberts'in *English Syntax* adlı yapıtı, 1957 modelinin dil öğretimine uygulanması bakımından önemlidir.

Thomas ve Kintgen (1965)

İlk baskısı 1965 yılında, kuramın gelişmelerine göre genişletilmiş ikinci baskısı 1974 yılında yayımlanan O. Thomas ve E. R. Kintgen'in *Transformational Grammar and the Teacher of English: Theory and Practice* adlı yapıtı, doğrudan İngilizce öğretmenlerine ED'yi tanıtmayı amaçlamaktadır. Thomas'a göre, bir dilbilim kuramının dil öğretimine nasıl uygulanması gerektiği dilbilimcinin görevi olmakla birlikte, öğretmenlerin dilbilimcileri daha iyi anlaya-bilmesi ve değerlendirebilmesi için dilbilime biraz yakınlaşmaları gerekmektedir.

Malstorm ve Weaver (1974)

Malstorm ve Weaver'in *Transgrammar: English Structure, Style and Dialects* adlı yapıtı dil öğretmenlerine iyi bir betimleme sunması açısından önemlidir.

Diller (1971)

ED'nin dil öğretimine uygulanması ile ilgili bir başka önemli yapıtı, Diller'in 1971 yılında yayımlanan *Generative Grammar, Structural Linguistics, and Language Teaching* adlı yapıtıdır.

Celce-Murcia ve Larsen-Freeman (1983)

Büyük çapta ED'ye dayalı olduğu görülen M. Celce-Murcia ve D. Larsen-Freeman'ın *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course* adlı yapıtı, öğretmenlere dilbilgisi betimlemesi sunması ve öğretimi konusunda önerilerde bulunması bakımından önemli bir çalışmadır.

Hudson (1992:17-8), İngiliz okullarında geleneksel dilbilgisinin ölümünün bir "şans" olduğunu belirtmekte ve geleneksel dilbilgisinin anadili eğitimindeki görünümünü şöyle belirtmektedir:

"Burada 'geleneksel dilbilgisi' olarak adlandırdığım bu uzun geleneğin sonucu ve benim temel eleştirim bu modelin çok yanlış olması değil ama dogmatik olmasıdır. Eğer amacımız çocukların dillerini araştırmaları ve bazı şeyleri kendi kendilerine keşfetmeleri için onları özendirsekse, geleneksel dilbilgisinin kesinlikle bir temel olamayacağı görülür."